

^ Linnakesest sügava
 ürgoruga lahutatud
 Karksi kirik on ehitatud
 kohaliku ordulinnuse
 varemeile 1778. aastal.
 Kirikul on barokse
 kiivriga viltune torn.
 (H. Pärdi 2020)

ALEVITE PÄRLEID

EESTI MEEPEALINN KARKSI-NUIA

Heiki Pärdi

(ETNOLOOG)

FOTOD: HEIKI PÄRDI

Karksi-Nuia linn tekkis 19. sajandi teisel poolel Karksi mõisa maale teede ristumiskohale ehitatud uue kõrtsi juurde. 1987. aastani kandis linn Nuia nime. Ümberkaudseist küladest ja kaugemalt kogunenud rahvas hakkas siin tegelema käsitöö ja kauplemisega.

1868. aastaks oli alevikku ehitatud kivist vene õigeusu kirik ning selle juurde preestri- ja köstri-maja. Siin töötas kaks kooli – Halliste-Karksi luteri-usu kihelkonnakool, mis sai oma maja 1875., ja teine, õigeusklike kihelkonnakool, millele ehitati oma hoone 1892. aastal. Oma seltsimaja oli Karksi Tule-tõrjeseltsil, samuti karskusseltsil „Iivakivi“. Arstiabi andis Halliste ja Karksi kihelkonnaarst, kel oli neljapäeviti vastuvõtt Nuia ambulantsis. Apteek töötas

siin 1888. aastast, mille meeskond oli kaheliikmeline: apteeker K. von Radloff ning ämmaemand A. Krüger.

19. sajandi lõpus oli alevikus juba 80 elumaja, seal elas 200 inimese ringis. Nende hulgas oli arvukalt erinevate tegevusaladega hõivatud käsitöölisi ja kaupmehi. Tähelepanu väärib, et sealhulgas olid esindatud mõned tollase maaelu jaoks võrdlemisi haruldased ametimehed, nagu kellassepad ja isegi fotograaf. Nuias tegutses viis kaupmeest, neist üks oli ka linakaupmees; kaks pagarit, nahaparkalit ja kellasseppa, üks aedviljakasvatataja, lihunik, maaler, müürsepp, sadulsepp, korstnapühkija, kolm rätsepat, neli tislerit ja tervelt seitse kingseppa. Lisaks oli alevikus veel kellassepp H. Liiganti fotograafiaateltsee

> Vene õigeusu kihelkonnakooli hoone on ehitatud 1892. aastal. (H. Pärdi 2009)

ning töötas vesiveski. Nuiat kõrtsi pidas sellal kõrtsmik E. Liivson. Igal aastal 2.–3. juulil peeti siin Karksi aastalaata.

20. sajandi algusest hakkas elanike arv jõudsalt kasvama ning ehitustegevus kiirenes. Peamiseks elu- ja äritänavaks kujunes Nuiat läbiv Pärnu-Valga maantee, mille läänepoolne osa kandis nime Pärnu maantee ja keskväljakust alates ida poole Tartu maantee. Alevisku keskele, endise kõrtsihoone naabrusse, ehitas 1933. aastal kõige esinduslikuma maja kohalik suurärimees Johann Lõmps. Nuiast sai ajapikku kogu kihelkonna majanduslik ja vaimuelu keskus: siin tegutsesid mitmesugused väikeettevõtted ja poed, töötas turg ning kaks korda aastas (15. juulil ja 29. septembril) peeti laata. Siin olid mitmed koolid ja seltsimajad. 1920.–30. aastatel oli aleviskus umbes 600 elanikku. 1941. aasta 6. juulil süütasid taganevad punaarmee-lased põlema endises kõrtsihoones asunud Karksi Tarvitajate Ühisuse kaubamaja. Tuulise ilmaga levis tuli kiiresti Tartu maanteele, kus põles maha veel kümme maja.

^ Eelmise sajandi algusele tüüpiline suurem mansardkorrusega alevimaja Tartu mnt 49. (H. Pärdi 2009)

< Vene õigeusu kiriku projekteeris arhitekt Appolon Edelson, hoone ehitati valmis 1868. aastal. (H. Pärdi 2020)

> Kohaliku suurärimehe Johann Lõmpsi 1933. aastal keskväljakule ehitatud *art deco*’lik nurgatorniga elu- ja ärihoone on üle elanud kõik ajalootormid ning jäänud endiselt üheks kõige silmapaistvamaks ehitiseks Karksi-Nuias, ehkki on kaotanud hulga dekoratiivseid detaile, nagu stiilsed välisukse, huvitava raamijaotusega aknad, aknaluugid ning pisikesed katuseuugid. (H. Pärdi 2008)

< 1920. aastail ehitatud peatänava-äärne lihtne, kuid stiilne elumaja Tartu mnt 14. (H. Pärdi 2020)

< Peatänava äärde ehitati 1920. aastail arvukalt lihtsaid puumaju. Tartu mnt 37. (H. Pärdi 2020)

< 1928. aastal ehitatud suurem esinduslik elu- ja ärimaja Tartu mnt 30 jääb meelde kumera väljaehitusega esiküljel. (H. Pärdi 2009)

> Kaupmees Jaak Kõdara 1931. aastal valminud stiilne elu- ja ärihoone Tartu mnt 31 on aastast 1975 kohaliku muusikakooli kasutada. (H. Pärdi 2020)

1945. aastal anti Nuiale alevi õigused. 1952. aastal asutatud Nuia masinatraktorijaamast kasvas välja suur ja võimas Nuia EPT, mis oli alevi suurim töoandja ning kujundas otsustavalt ka alevi arhitektuuripalet. EPT abiga ehitati 1960. aastatel siia uus suur koolihoone, lasteaed, saun, kauplus koos restoraniga ja teenindusmaja. EPT juhataja Jüri Kivistiku eestvõttel kujundati ja ehitati oma töötajatele välja moodne aedlinlik asum, mis praegu on kuulutatud väikelinna miljööväärtuslikuks piirkonnaks. J. Kivistiku auks kannab üks aedlinnaku tänavaid tema nime. Eraldi piirkonnana kujunes välja Viljandi Metsakombinaadi asum kunagise Kase linavabriku juures, mis hiljem liideti Nuia aleviga. Nuia alevis paiknes ka Kõrgemäe sovhoosi keskus.

< Üpris vanapäraste detailidega mansardkorrusega elumaja Metsa tänava alguses. (H. Pärdi 2009)

> 1964. aastal ehitatud funktsionalistlikus stiilis elamu Kooli tänavas peegeldab selgesti mälestust helgest Eesti ajast 1930. aastail. Karksi-Nuias ehitati 1960. aastail sarnases stiilis päris mitu elumaja näiteks Kalda tänavasse. (H. Pärdi 2020)

< Huvitava ehituslooga on funktsionalistlikus stiilis elumaja aadressil Tartu maantee 16. Hoone projekti autor oli omanik Märt Kinnas. Maja algne projekt (1954) oli täiesti traditsionalistlik, kuid 1960. aastail ehitas ta maja põhjalikult ümber. Kinnase algse projekti järgi ehitas lähedusse oma maja üks teine mees. (H. Pärdi 2009)

> 1977. aastal ehitatud paariselamu J. Kivistiku tänavas on üks mitmest selle projekti järgi Nuia EPT töötajale ehitatud hoonest sel tänaval. (H. Pärdi 2020)

< 1965. aastal ehitatud tollal väga moes olnud silikaatvoodriga stiilne elumaja Tartu maanteel. (H. Pärdi 2009)

> 1988. aastal valminud üks mitmest sama projekti järgi ehitatud peremajast Nuia EPT aedlinnakus Aasa tänavas. (H. Pärdi 2020)

~ 1970.–1980. aastail rajatud Nuia EPT aedlinliku asumini üks stiilsemaid tänavaid. (H. Pärdi 2020)

< Üks Karksi-Nuia paremaid pärleid on omakandimehe mulgi rahvuskirjaniku August Kitzbergi mälestusmärk ürgoru nõlval kultuurikeskuse ees. Skulptor Jaak Soans, 1990. (H. Pärdi 2017)

< Paremaid näiteid 21. sajandi alguse eramuarhitektuurist Karksi-Nuias. 2002. aastal valminud maja arhitekt on Kalle Kadalipp ja sisekujunduse on teinud sisearhitekt Sirje Kadalipp. (H. Pärdi 2020)

< Isikupärast Karksi kihelkonna ajalooliste mustrikirjadega ehitatud bussijaama paraku siin enam ei ole, selle asemel on uus standardne eurohoone. (H. Pärdi 2012)

~ 21. sajandi alguse avalikku arhitektuuri näitlikustab Karksi-Nuias 2006. aastal avatud lasteaed. (H. Pärdi 2009)

^ Üheks Karksi-Nuia sümboliks kujunenud kultuurikeskusel on olnud üpris keerukas saatus. Kavandatud 1980. aastail Nuia EPT uueks peahooneks, jäi selle valmimine NSV Liidu lagunemise järel pooleli ning oli ebamäärases seisus kuni 2000. aastate alguseni, kui see otsustati valmis ehitada tollase Karksi valla haldus- ja kultuurikeskuseks. Nüüd tegutseb 2004. aastal valmis saanud hoones Karksi-Nuia kultuurikeskus ja raamatukogu. (H. Pärdi 2017)

Uuema aja suurimaks ja silmapaistvamaks ehitiseks Karksi-Nuias on 1988. aastal alustatud EPT uueks peamajaks mõeldud hoone. See jäi muutuste tuules mitmeks aastaks seisma ning ehitati lõplikult valmis alles 2004. aastal, kus nüüd asub Karksi-Nuia Kultuurikeskus.

1987. aastal nimetati alev ümber Karksi-Nuiaks ning 1993. aastal anti sellele linna staatus. 2018. aastal sai Karksi-Nuiast Eesti meepealinn.

Lõpetuseks tasub mainida tööka, et nagu enamikus teistes Eesti linnades, on ka Karksi-Nuias elanike arv võrreldes tippajaga 1980. aastail tublisti langenud: 1989. aastal elas siin 2361, aastal 2020 aga ainult 1481 inimest. Paratamatult avaldab see oma mõju ka arhitektuurile, sest see tähendab tühjaks jäänud maju ja kortereid, mille eest enam keegi ei hoolitse ja nad hakkavad lagunema.

KASUTATUD ALLIKAD

<https://www.facebook.com/Karksi-Nuia-l%C3%A4bi-aegade-430401387039341/> Karksi-Nuia läbi aegade
<https://www.facebook.com/alistekund/>

Livländisches Verkehrs- und Adresssbuch. II Theil. Herausgegeben von A. W. Kröger. Riga 1893.

Livländisches Verkehrs- und Adresssbuch für 1898/1899. Herausgegeben von Adolf Richter. Riga 1899.

Adolf Richters Baltische Verkehrs- und Adressbücher. Band I. Livland. Riga 1909.